

Maja Bratanić
Fakultet prometnih znanosti, Zagreb

Suvremena hrvatska dvojezična leksikografija u svjetlu korisničkih potreba (Preliminarno istraživanje)

O stvarnim potrebama korisnika za određenim rječnicima ili tipovima rječnika, te o tome koliko postojeći rječnici odgovaraju tim potrebama, može se pouzdano suditi samo na temelju egzaktnih istraživanja. Budući da u nas takvih istraživanja — koja djelotvorno mogu upozoriti na stvarne slabosti u nacionalnoj rječničkoj produkciji — do sada nije bilo, valjalo bi ih osmisliti i provesti s obzirom na specifičnosti suvremene hrvatske dvojezične leksikografije i na konkretne korisničke skupine. Kao početni korak u tom smjeru provedeno je ograničeno preliminarno istraživanje koje bi imalo poslužiti prepoznavanju onih korisničkih potreba i onih praznina i slabosti unutar hrvatske leksikografije koje zaslužuju sustavniju pozornost struke. U ovom se članku raspravlja o rezultatima provedene ankete.

O tome koliko postojeća dvojezična leksikografska literatura (za pojedine jezične parove s hrvatskim jezikom kao izvornim ili ciljnim) zadovoljava stvarne potrebe korisnika u nas može se, dakako, govoriti na osnovi podataka o trenutno dostupnim rječnicima. S druge strane, sam broj ili veličina rječnika što se mogu naći na tržištu nije pouzdan pokazatelj o tome do koje je mjere potreba za leksikografskim priručnicima uistinu zadovoljena, kako brojem tako i kakvoćom. Procjene stručnjaka, lingvista i leksikografa, kao i onih koji se u svom poslu dnevno služe leksikografskim pomagalicama, poput prevoditelja i nastavnika (stranih) jezika, počivaju na bogatu iskustvu i nisu tek apstraktne impresionističke pretpostavke, kako su neki autori skloni zaključiti (pretpostavljajući takvim procjenama egzaktne empiričke pokazatelje). No, istodobno, valja dopustiti da takve procjene mogu biti pod presnažnim utjecajem pojedinačnih, ma kako stručnih kriterija. Prilično je vjerojatno, ipak, da bi se i opsežnija empirička istraživanja u velikoj mjeri podudarila s više ili manje intuitivnom procjenom stručnjaka o stvarnom stanju u svakom pojedinom području (npr. za različite rječničke parove s hrvatskim kao izvornim ili ciljnim jezikom), ali nije

nerealno očekivati da bi istraživanje stvarnih potreba šire populacije rječničkih korisnika moglo i na ponešto drukčiji način detektirati praznine i slabosti ili pak čvrsta mjesta nacionalne leksikografske produkcije i pokazati stanovita odstupanja od mišljenja specijaliziranih stručnjaka, bez obzira na njihovu neupitnu mjerodavnost. Stoga se u ovom radu nastoji otvoriti prostor i takvu egzaktnijem pristupu istraživanju potreba šire populacije rječničkih korisnika s namjerom da se barem načelno utvrdi njegova moguća produktivnost u uvjetima i posebnostima trenutnoga stanja u hrvatskoj višejezičnoj leksikografiji.

Valja najprije definirati osnovne kriterije po kojima se leksikografska ponuda može vrednovati kao nezadovoljavajuća ili zadovoljavajuća. Najjednostavnije i najopćenitije načelo procjene jest ono prema kojem se može utvrditi ima li svaka skupina korisnika na raspolaganju leksikografska pomagala za sve svoje potrebe ili ne, te u kojoj mjeri. To u praksi podrazumijeva da postoje odgovarajući rječnici za školsku populaciju; priručni ili džepni rječnici za nestručnjake, turiste i slične povremene korisnike; rječnici za studente (stranih jezika) i druge napredne korisnike i jezične stručnjake te, na poslijetku, rječnici za prevodenje tekstova na općem jeziku, ali i jeziku pojedinih struka, na strani jezik i sa stranog jezika. Ovakva gruba klasifikacija skriva u sebi najmanje dvije različite tipološke vertikale jer se za neke od navedenih tipova korisnika mogu, a najčešće i trebaju predvidjeti i dvojezični i jednojezični rječnici kao međusobno komplementarni jezični priručnici, dok su jedino rječnici namijenjeni primarno prevodenju po definiciji dvojezični, ali i to samo uvjetno i samo u jednom smjeru (za prevodenje sa stranoga na materinski jezik). Na svjetskom su se tržištu, naime, već pojavili i *jednojezični* rječnici specijalizirani za proizvodnju teksta na korisniku stranom jeziku (npr. Longmanov »Activator«), dakle u funkciji tzv. aktivnih dvojezičnih rječnika koji s lijeve strane imaju izvorni jezik korisnika.

O korisničkim se potrebama ponešto može zaključiti i analizom njihova zanimanja za postojeće rječnike, premda je i takav uvid nužno ograničen samom ponudom. Malo istraživanje što smo ga proveli u tu svrhu velikim dijelom potvrđuje ono što se može pretpostaviti, no baca i ponešto drukčiji naglasak na recepciju nekih tipova rječnika. Kada je riječ o jednojezičnim rječnicima, pokazalo se da su oba izdanja za sada jedinoga jednojezičnog rječnika suvremenoga hrvatskog jezika V. Anića rasprodana, te da i za treće, u pripremi, već vlada veliko zanimanje. Od jednojezičnih rječnika stranih jezika najtraženiji su i najprodavaniji oni engleskoga jezika, gdje je i ponuda najbogatija, i to općejezični (osobito jednojezični rječnici engleskoga jezika za neizvorne govornike britanskih izdavača: *Oxford Advanced Learner's Dictionary*, *Collins Cobuild English Dictionary*, *Cambridge International Dictionary of English* itd.), ali i stručni rječnici (prije svega rječnici poslovnog engleskog jezika).

I među dvojezičnim rječnicima najtraženiji su englesko–hrvatski i hrvatsko–engleski, i to svi koji su na tržištu dostupni, od vrlo reduciranog džepnog englesko–hrvatskog i hrvatsko–engleskog »Langenscheidtova univerzalnog rječnika« do u nas najvećeg englesko–hrvatskog rječnika u nakladi »Školske knjige«, kojemu se nova izdanja moraju dotiskavati praktički svake godine. Jednako je tako tražen, ali još nažalost ne i u cijelosti dostupan, opsežniji hrvatsko–en-

gleski rječnik, a s jednakom se izvjesnošću može pretpostaviti da bi i školski rječnik engleskoga i hrvatskoga (standardno oko 30 000–40 000) bio vrlo dobro primljen kad bi u ovom času hrvatska leksikografija njime raspolagala.¹ Veliko zanimanje isto tako vlada i za njemačko–hrvatske i hrvatsko–njemačke rječnike, a možda je malo manje očekivan podatak koji smo dobili od zagrebačkog nakladnika »Školske knjige« da se svake godine proda i cijela naklada njihova talijansko–hrvatskoga i hrvatsko–talijanskoga rječnika (uglavnom u istarskoj i dalmatinskoj regiji). Interes za rječnike drugih jezičnih parova može se smatrati razmjernim broju predvidljivih korisnika (učenika, studenata, prevoditelja).

S druge strane pak, ne možemo pouzdano reći što obični korisnici očekuju od rječnika.

Tijekom posljednjih tridesetak godina u leksikografskoj se teoriji sve jasnije razrađivala, a u praksi sve uspješnije oživotvorivala misao više puta prije toga naznačena, no možda prvi put jasno formulirana na čuvenoj leksikografskoj konferenciji u Bloomingtonu 1960. godine, da »rječnike treba koncipirati imajući na umu određene skupine korisnika i za njihove specifične potrebe« (Householder and Saporta, 1962:279).

S vremenom je, međutim, postalo razvidno da je prilično slabo poznato kako se, zapravo, korisnici služe rječnicima u procesu usvajanja drugog jezika i koje su stvarne potrebe pojedinih tipova korisnika. To je potaklo nekoliko istraživanja usmjerenih prije svega korisnicima jednojezičnih rječnika, bilo vlastitoga jezika (Quirk), bilo stranoga (Tomaszczyk, Béjoint).² Prvo i najopsežnije istraživanje o tome kako se neizvorni govornici služe jednojezičnim i dvojezičnim rječnicima proveo je Tomaszczyk (1979), dok se Béjointovo (1981) istraživanje bavi samo upotrebom jednojezičnih rječnika u neizvornih govornika.

Najzanimljiviji projekt u tijeku okuplja stručnjake većeg broja zemalja (Atkins, 1990).

Postojeća su istraživanja omogućila niz zanimljivih uvida u korisničke potrebe i očekivanja, no isto je tako uočeno da ih valja oprezno tumačiti s obzirom na stanovitu relativnost rezultata (Tomaszczyk, 1979).

Rezultati, isto tako, ponegdje upućuju na zaključak da je nezahvalno jednim istraživanjem zahvatiti preveliko područje (primjerice istodobno porabu i jednojezičnih i dvojezičnih rječnika, služenje rječnicima za prevodenje na strani jezik, ali i prevodenje sa stranoga na izvorni, dakle korištenje rječnikom i u pasivnoj i u aktivnoj funkciji i tome slično).

U ovoj prigodi nećemo opsežnije komentirati ta istraživanja, no valja ih uzeti u obzir pri planiranju slične ankete. Općenito se može sažeti da se u svim spomenutim ispitivanjima provjeravaju i djelomice potvrđuju određene hipoteze, a dađu se svesti na nekoliko općenitih zaključaka: da različiti korisnici imaju različite potrebe; da su te potrebe primarno određene tipom djelatnosti ko-

1 Potreba za rječnikom takva opsega uvijek je prilično izražena jer su na nj upućeni korisnici različitih profila. Trenutno se, koliko nam je poznato, tiskaju ili pripremaju barem tri englesko–hrvatska i/ili hrvatsko–engleska rječnika odgovarajuće veličine.

2 Korisničke su potrebe istraživale i velike inozemne leksikografske kuće, ali ti se rezultati ne objavljuju već služe poboljšanju njihovih izdanja.

risnika (dakle, činjenicom da se rječnikom služi u svrhu dekodiranja sa stranoga, odnosno proizvodnje na stranom jeziku itd.) te da su vještine služenja rječnikom same po sebi složene, ali se usprkos tome mogu ne samo uspješno naučiti već i poučavati (Hartman, 1989).

Ograničeno istraživanje provedeno u ovom radu ne dovodi te opće pretpostavke u pitanje jer su višestruko iskustveno potvrđene, već je zamišljeno kao preliminarno utvrđivanje relevantnih aspekata dvojezične leksikografije u nas koje bi valjalo podrobnije istražiti. Ozbiljno istraživanje dvojezične leksikografije može se, po našem mišljenju, temeljitije provesti samo u okvirima jednog zadanog para jezika, npr. englesko–hrvatske odnosno hrvatsko–engleske leksikografije, što ostaje opsežnijim zadatkom.

Budući da držimo, kako je već spomenuto, da istraživanja kojima se želi ispitati širok raspon korisnika i »pokriti« problem preopćenito (npr. istodobno istražiti stavove vrlo naprednih i razmjerno neiskusnih korisnika čije se potrebe i očekivanja bitno razlikuju) u načelu neće dati osobito korisne i nepredvidljive podatke, treba se pomiriti s činjenicom da ni jedno valjano istraživanje neće biti reprezentativno za široku skupinu stvarnih ili potencijalnih korisnika. Drugim riječima, profil korisnika kojem se obraćamo mora biti jasno definiran i stoga nužno ograničen.

S druge strane, budući da u nas ovakvih istraživanja do sada nije bilo, cilj je ovog preliminarnog rada bio utvrditi općenitu sliku na kojoj bi se učinkovitije mogla graditi daljnja istraživanja, pa je raspon tipova priručnika u ovom ispitivanju širi nego što bi to podrazumijevala jedna »naciljanija« anketa kakvu možemo predvidjeti u sljedećoj fazi istraživanja. Nastojao se, istodobno, uže odrediti tip populacije koja se ispituje (napredni korisnik), a koja je za svrhu ove ankete smatrana najrelevantnijom, ali unutar tako zacrtane skupine omogućiti dovoljnu reprezentativnost.

Anketa je provedena anonimno na stotinu ispitanika, sveučilišnih i srednjoškolskih profesora stranih jezika i književnosti te studenata stranih jezika (15%) Filozofskoga fakulteta u Zagrebu.³ Od ukupnog broja ispitanika 54% su profesori ili studenti engleskoga jezika, 30% njemačkoga, a ostatak čine profesori hrvatskoga i ostalih svjetskih jezika, te klasičnih jezika.⁴

U skladu s ciljevima prve faze istraživanja ovim su se inicijalnim korakom željeli utvrditi opći stavovi ispitanika (izvornih govornika hrvatskoga jezika) reprezentativnih za korisnike leksikografskih priručnika za većinu europskih jezika koji se na našim prostorima tradicionalno studiraju i poučavaju i zacrtati obrisi jedne općenitije slike stanja u hrvatskoj (prije svega dvojezičnoj) leksiko-

3 Upitnik je bio podijeljen većem broju ispitanika, no prikupljanje odgovora zaključeno je kad nam je vraćena stota ispunjena anketa.

Srdačno zahvaljujem profesorima, nastavnicima i studentima filoloških studija na Filozofskom fakultetu u Zagrebu kao i nastavnicima zagrebačkih gimnazija koji su ispunili upitnik za potrebe ovoga istraživanja.

4 Budući da određeni broj ispitanika nije na upitniku označio radi li se o nastavniku ili studentu, nismo se upuštali u precizniju analizu studentskih odgovora u odnosu na odgovore nastavnika. Aproksimacijom se (prema broju podijeljenih upitnika) broj od 15% ispitanika studenata može smatrati realnim.

grafiji videne iz korisničke perspektive, kako bi se eventualna problemska područja u daljnjim istraživanjima mogla prepoznavati i definirati preciznije baždarenim instrumentarijem.

Upitnik je stoga razmjerno kratak (22 pitanja), ali i zgusnut. Osnovni mu je cilj bio pokazati kojim se rječnicima izabrani korisnici služe, pretežu li u tome jednojezični ili dvojezični rječnici, te iz kojih razloga najčešće posežu za rječnikom. Zanimalo nas je, isto tako, koje se primjedbe najčešće upućuju bilo ponudi rječnika za određeno područje, bilo određenim rječnicima u okviru postojeće leksikografske literature.

Pitanja ćemo navesti redom kojim su postavljena u upitniku i uz svako pitanje dati statistički obrađene dobivene odgovore (i popratni komentar gdje se to učini potrebnim). Vrlo slični odgovori ponegdje su združeni u jedan općenitiji odgovor, dok se uz odgovore koji zbog ograničena broja ispitanika jesu faktografski, ali nisu statistički relevantni, ne navode statistički podaci.

Zbog razmjerno općenite naravi samoga ispitivanja neće se posebno analizirati odgovori za različite jezične parove, osim kad rezultati ankete na to vrlo eksplicitno navode. Za istraživanje konkretnoga dvojezičnoga para (npr. englesko-hrvatskoga) nužno je provesti, kako je gore već obrazloženo, mnogo opsežnije i preciznije istraživanje, po mogućnosti upotpunjeno i intervjuima s korisnicima, i na većem broju ispitanika.

Nakana je ovoga istraživanja, valja opetovano istaknuti, dobiti opći uvid u stavove, potrebe i navike naprednih rječničkih korisnika u našoj trenutačnoj situaciji. Vjerujem, međutim, da u nedvojbeno prijelomnom razdoblju hrvatske jezične svijesti i novom, nesputanijem uzletu jezikoslovnoga, pa nužno i leksikografskoga etabliranja hrvatskoga jezika, kako u odnosu na svoje vlastito biće i povijesno-lingvistički integritet, tako i prema drugim jezicima, i ovakvo skromno i razmjerno površno »sondiranje terena« može osvijetliti pokoji koristan putokaz.

Pitanje br. 1:

Služite li se u svom radu pretežno a) jednojezičnim ili b) dvojezičnim rječnicima?

Odgovori:

- a) jednojezičnim rječnicima 60%
- b) dvojezičnim rječnicima 36%
- c) i jednima i drugima 3%
- d) bez odgovora 1%

Komentar: U prvom pitanju ponudene su samo dvije mogućnosti, ali su u 3% slučajeva zaokružena oba odgovora, odnosno 1% ispitanika nije odgovorio. I u ostalim pitanjima pojavljuju se slični nepredviđeni odgovori, no s obzirom na njihov zanemariv postotak neće se u ovoj analizi uzimati u obzir. Time valja objasniti što odgovori na neka pitanja ne iznose 100%.

Zanimljivo je primijetiti da je tek nešto manje od 15% studenata navelo dvojezične rječnike kao prvi izbor. Budući da se ne radi o jezicima za koje dvojezični rječnici ne postoje (premda većina studenata njihov izbor drži nedostatnim), može se sa sigurnošću pretpostaviti da velik dio studentske populacije pretpostavlja jednojezični rječnik dvojezičnom. No, kako većina istraživanja korisničkih navika i ponašanja upućuje na to da se velik broj korisnika nikada u potpunosti ne prestane služiti dvojezičnim rječnicima, moglo bi se spekulirati o tome je li tako izričit otklon u korist jednojezičnih rječnika djelomice pod utjecajem nastavnickoga stava o poželjnijoj porabi. No, čak da i jest tako, dobiveni odgovori nedvojbeno govore u korist *pretežne* upotrebe jednojezičnih rječnika.

Pitanje br. 2:

2) Smatrate li izbor **jednojezičnih** rječnika za svoje područje zadovoljavajućim za sve vrste korisnika? Izbor je: a) nepostojeći, b) nedostatan, c) dostatan, d) dobar, e) vrlo velik.

Odgovori:

- a) nepostojeći 4%
- b) nedostatan 25%
- c) dostatan 23%
- d) dobar 25%
- e) vrlo velik 23%

Komentar: Možda bi istraživanje na većem uzorku pokazalo nešto veća odstupanja, no zanimljivo je upozoriti na ujednačenost odgovora (b do e). Takva se distribucija odgovora donekle može pripisati i razlici individualnih kriterija u pojedinim ispitanika (jer će ponekad istu leksikografsku ponudu različito ocijeniti), ali, dakako, i razlikama u leksikografiji pojedinih jezika.⁵ Jasno se razabire, međutim, da će odgovori koji se odnose na suvremenu jednojezičnu leksikografiju hrvatskoga jezika biti u načelu »nedostatan« ili rjeđe »dostatan« (sic!), dok će za engleski s pravom najčeće biti »dobar« ili »vrlo velik«.

Pitanje br. 3:

3) Smatrate li izbor **dvojezičnih** rječnika za svoje područje zadovoljavajućim za sve vrste korisnika? Izbor je: a) nepostojeći, b) nedostatan, c) dostatan, d) dobar, e) vrlo velik

Odgovori:

- a) nepostojeći 1%
- b) nedostatan 58%
- c) dostatan 22%
- d) dobar 18%

5 Budući da se ovo istraživanje ne bavi eksplicitno jednojezičnim rječnicima (osim podataka relevantnih za hrvatski jezik), nećemo dublje razradivati dobivene rezultate.

Komentar: Pored vrlo simptomatične činjenice da je za gotovo 60% ispitanika postojeći izbor nedostatan, valja zapaziti i to da ni jedan ispitanik nije postojeći izbor proglasio vrlo velikim.

U načelu su gotovo podjednako nezadovoljni nastavnici/studenti engleskog, francuskog, njemačkog, španjolskog i talijanskog jezika, dok su tek nešto zadovoljniji nastavnici latinskoga i ruskog jezika.

Pitanje br. 4:

Koji Vam rječnik od onih koji ne postoje najviše nedostaje/nedostaju?

Odgovori:

- a) bez odgovora 49% ispitanika, a zatim prema učestalosti slijede
 - b) hrvatsko–engleski rječnik
 - c) jednojezični hrvatski rječnik
 - d) razni strukovni dvojezični rječnici (osobito za engleski i njemački jezik: tehnički, medicinski, informatički, ekonomski, arhitekture itd.)
 - e) hrvatsko–francuski, hrvatsko–španjolski, hrvatsko–grčki/grčko–hrvatski, hrvatsko–švedski rječnik
 - f) dvojezični džepni/školski rječnik njemačkoga i hrvatskog jezika
 - g) dvojezični (obosmjerni) džepni/školski rječnik engleskoga i hrvatskog jezika
 - h) jednojezični rječnici razgovornoga jezika i slanga (njemački i francuski)
 - i) enciklopedijski englesko–hrvatski rječnik
- U pojedinačnim se slučajevima spominju i*
- j) ortoepski hrvatski rječnik
 - k) tezaurus hrvatskoga jezika
 - l) rječnik pravnopovijesnoga nazivlja (za latinski jezik) te neki drugi uskospecijalizirani rječnici.

Komentar: Većina odgovora, valjanost kojih se opetovano potvrđuje u ovoj anketi, upućuje na vrlo izraženu potrebu za odgovarajućim dvojezičnim hrvatsko–stranim rječnicima.

Isto se tako uzastopce potvrđuje poznato siromaštvo ponude u suvremenoj jednojezičnoj hrvatskoj leksikografiji, dok mišljenja sažeta u odgovoru i) svjedoče o potrebi da se i nedvojbeno naš najtiražniji i najopsežniji englesko–hrvatski rječnik koji pod uredničkim vodstvom Rudolfa Filipovića već tridesetak godina, uz sustavne revizije i proširenja, obavlja svoju zadaću, pojavi u osuvremenjenom i dopunjenom izdanju.

Pitanje br. 5:

Rječnikom se najčešće služite kako biste našli podatak o:

- a) pisanju (grafiji) neke riječi, b) izgovoru, c) značenju, d) odgovarajućem prijevodnom ekvivalentu, e) etimologiji, f) kolokacijama, g) frazama i idiomima, h) rekciji, i) _____?

Odgovori:

- a) grafija 15%
- b) izgovor 15%
- c) značenje 60%
- d) odgovarajući prijevodni ekvivalent 46%
- e) etimologija 5%
- f) kolokacije 22%
- g) fraze i idiomi 65%
- h) rekcija 7%

Komentar: Premda u ovom pitanju nije bio preciziran tip rječnika (jednojezični ili dvojezični), dade se zaključiti da su ispitanici imali na umu oba tipa rječnika. Samo se za one ispitanike koji su eksplicitno naveli odgovor d), a kojih je gotovo 50%, može s izvjesnošću tvrditi da su mislili na dvojezični stranohrvatski rječnik.

Dok je visok postotak odgovora o konzultiranju rječnika radi značenja očekivan i u skladu s postojećim stranim istraživanjima, iznenaduje razmjerno nizak postotak koji se odnosi na grafiju (koja se u većem broju istraživanja, osobito američkih, javlja već na drugom mjestu), a i izgovor.

Visok postotak odgovora g) vjerojatno treba djelomice pripisati i velikom broju visokostručnih ispitanika, jer kod studentske populacije prevladavaju odgovori c) i d).

Ni jedan ispitanik nije dodao dopunski odgovor u rubrici i).

Pitanje br. 6:

Nedostaje li Vam odgovarajući rječnik više pri prevodenju sa stranog na hrvatski ili s hrvatskog na strani jezik?

Odgovori:

- a) više mi nedostaje pri prevodenju sa stranog na hrvatski jezik 21%
- b) više mi nedostaje pri prevodenju s hrvatskoga na strani jezik 69%
- c) bez odgovora 10%

Komentar: Zanimljivo je da čak 10% ispitanika nije odgovorilo, što je vjerojatno najlogičnije protumačiti njihovom neodlučnošću pri ovom odgovoru, a ne nedostatkom potrebe za odgovarajućim dvojezičnim rječnikom pri prevodenju.

Pitanje br. 7:

Služite li se **jednojezičnim** rječnicima više pri a) prevodenju na hrvatski ili b) pri prevodenju na strani jezik?

Odgovori:

Jednojezičnim se rječnikom više služim pri:

- a) prevodenju na hrvatski 29%
- b) prevodenju na strani jezik 55%
- c) bez odgovora 15%

Pitanje br. 8:

Služite li se **dvojezičnim** rječnicima više pri a) prevodenju na hrvatski ili b) pri prevodenju na strani jezik?

Odgovori:

- a) pri prevodenju na hrvatski 37%
- b) pri prevodenju na strani jezik 52%
- c) bez odgovora 10%

Komentar: Razmjerno velik broj ispitanika koji nisu odgovorili na 7. i 8. pitanje mahom pripada studentskoj populaciji, a stanovit se postotak odgovora zbog nepreciznosti mora smatrati nevažecim.

Pitanje br. 9:

Postojeći **jednojezični** rječnici više odgovaraju svim mojim potrebama:

a) da, b) ne.

Postojeći **dvojezični** rječnici više odgovaraju svim mojim potrebama:

a) da, b) ne.

Odgovori:

Postojeći **jednojezični** rječnici više odgovaraju svim mojim potrebama:
da) 70% b) ne 23% c) bez odgovora 7%

Postojeći **dvojezični** rječnici više odgovaraju svim mojim potrebama:

a) da 21% b) ne 62% c) bez odgovora 17%

Pitanje br. 10:

Kada želite naći odgovarajući prijevodni ekvivalent na **stranom** jeziku, radije se služite a) dvojezičnim, b) jednojezičnim rječnikom?

Odgovori:

- a) dvojezičnim 47%
- b) jednojezičnim 47%
- c) oba 3%
- d) bez odgovora 3%

Komentar: I u ovom slučaju, slično kao pri odgovoru na 1. pitanje, potpuno neočekivana izjednačnost odgovora u korist jednojezičnih rječnika može biti odraz visoke stručne razine ispitanika, ali i svijesti o tome da je takva situacija u pedagoškom smislu poželjnija.

Spomenimo uzgred da su neka istraživanja (npr. Baxter, 1980) potkrijepila pretpostavku da pretjerana poraba dvojezičnih rječnika može kod korisnika pojačati lažno uvjerenje o postojanju doslovne leksičke ekvivalencije (1:1) te bi stoga valjalo upućivati korisnike da se što više služe jednojezičnim rječnicima jer oni, prema tom autoru, potiču usvajanje stranoga vokabulara u prirodijem

kontekstu (i to ne izolirano već u leksičkim skupinama). Druga pak istraživanja (npr. Béjoint, 1981) upozoravaju na to da čak ni kad rabe jednojezične rječnike posebno priredene za strane govornike, neizvorni govornici najčešće ne uspijevaju iscrpno iskoristiti ponudenu informaciju.

Naš je stav, najgrublje rečeno, da korisnike u svakom slučaju valja odgajati za djelotvorno korištenje jednojezičnih rječnika stranoga jezika, ali se jednojezični i dvojezični rječnici međusobno ne mogu isključivati jer se podaci što ih donose bitno razlikuju te ih stoga valja naučiti rabiti kao komplementarne priručnike.

Pitanje br. 11:

Kad želite naći odgovarajući prijevodni ekvivalent na **hrvatskom** jeziku, radije se služite a) dvojezičnim, b) jednojezičnim (hrvatskim) rječnikom?

Odgovori:

- a) dvojezičnim 62%
- b) jednojezičnim 31%
- c) bez odgovora 7%

Komentar: Premda je sam upitnik sugerirao odgovor b) kao alternativu logičnijem izboru dvojezičnoga rječnika, iznenađuje visok postotak odgovora a). U jednom je upitniku, pomalo iznenađujuće, dopisan i *Rječnik stranih riječi* što upućuje na to da se u nedostatku odgovarajućih leksikografskih priručnika za hrvatski jezik (veći broj opsežnijih jednojezičnih rječnika, tezaurus hrvatskoga jezika, rječnik sinonima itd.) korisnici utječu i drugim neizravnijim pomagali-ma.

Pitanje br. 12:

Služite li se i nekim posrednim dvojezičnim rječnicima (npr. englesko–njemačkim) ako vam postojeći nisu dostatni? Kojim?

Odgovori:

- a) da 45%
- b) ne 30%
- c) bez odgovora 25%

Komentar: Ispitanici koji su potvrdno odgovorili na ovo pitanje, naveli su različite rječnike za jezike kojima se bave, dok studenti koji su sudjelovali u istraživanju uglavnom ne posežu za posrednim rječnicima. To se u nekim slučajevima očituje i kao pozitivan pomak u leksikografiji pojedinih jezičnih parova, primjerice za španjolski jezik, jer dok su prve generacije studenata španjolskoga jezika na Zagrebačkom sveučilištu kasnih šezdesetih godina bile praktički isključivo upućene na posrednu leksikografsku literaturu, danas im već stoji na raspolaganju dopunjeno i prošireno izdanje Španjolsko–hrvatskoga rječnika V. Vinje.

Posrednim se rječnicima, očekivano, ispitanici najčešće koriste za jezike za koje nema odgovarajućih dvojezičnih ili čak ni jednojezičnih rječnika (npr. u slučaju grčkog jezika)

Pitanje br. 13:

Što Vam najviše nedostaje u postojećim dvojezičnim rječnicima sa **stranoga** na **hrvatski jezik**?

- a) dovoljan broj prijevodnih ekvivalenata
- b) opširnija opisna objašnjenja
- c) informacija o kulturno/civilizacijskom značenju riječi
- d) _____

Odgovori:

- a) dovoljan broj prijevodnih ekvivalenata 42%
- b) opširnija opisna objašnjenja 29%
- c) informacija o kulturno/civilizacijskom značenju riječi 42%
- d) *odgovori prema učestalosti:* kontekst, primjeri, veći broj natuknica, kolo-kacije, rekcija, fraze i idiomi, izvori, neki česti pojmovi koji nisu navedeni u rječniku

Pitanje br. 14:

Što Vam najviše nedostaje u postojećim dvojezičnim rječnicima s **hrvatskoga** na **strani jezik**?

- a) dovoljan broj prijevodnih ekvivalenata
- b) opširnija opisna objašnjenja
- c) informacija o kulturno/civilizacijskom značenju riječi
- d) _____

Odgovori:

- a) dovoljan broj prijevodnih ekvivalenata 53%
- b) opširnija opisna objašnjenja 36%
- c) informacija o kulturno/civilizacijskom značenju riječi 17%
- d) *odgovori prema učestalosti:* rekcija, fraze i idiomi, primjeri (u konkretnim rečenicama)

Pitanje br. 15:

Držite li da je u dvojezičnim rječnicima a) potrebno navoditi opširnija objašnjenja o kulturno/civilizacijskom značenju riječi, b) nije potrebno

Odgovori:

- a) potrebno je 84%
- b) nije potrebno 15%

Pitanje br. 16:

Kod postojećih dvojezičnih rječnika za Vaše područje (tj. jezik) **najnezadovoljniji** ste a) izborom rječnika, b) izborom riječi u njima, c) leksikografskom obradom riječi, d) _____, e) svime sam zadovoljan/zadovoljna.

Odgovori:

- a) izborom rječnika 32%
- b) izborom riječi u njima 30%
- c) leksikografskom obradom riječi 20%
- e) svime sam zadovoljan/zadovoljna 11%
- f) bez odgovora 7%

Komentar: Uz odgovore na ovo pitanje zanimljivo je primijetiti da je samo nekolicina ispitanika (stručnjaka za njemački jezik) pod d) dopisala: semantičke posebnosti riječi; nedostatak leksika iz žargona i posudnica/tudica, kolokvijalizama; nedostatak nekih riječi čestih u svakodnevnu govoru.

Budući da se uz gornje pitanje može nametnuti pomisao da je preopćenito postavljeno, odnosno da bi se odgovori mogli znatnije razlikovati od jezika do jezika, navest ćemo statističke podatke izvedene prema odgovorima ispitanika samo za engleski jezik, a koji pokazuju da izbor jezika ne utječe bitno na opću sliku:

- a) izborom rječnika 30%
- b) izborom riječi u njima 30%
- c) leksikografskom obradom riječi 26%
- d) svime sam zadovoljan/zadovoljna 11%
- e) bez odgovora 3%
- f) *dodan odgovor:* izborom kolokacija.

Pitanje br. 17:

Smatrate li da u **općim** dvojezičnim rječnicima **sa stranoga na hrvatski jezik** treba veću pozornost posvetiti:

a) izgovoru, b) prijevodnim ekvivalentima, c) podacima o gramatičkim posebnostima riječi, d) sintaktičkom ponašanju riječi i njezinim kolokacijama, e) značenjskim posebnostima i ograničenjima riječi, f) kulturno–civilizacijskim posebnostima značenja, g) frazeologiji i idiomima, h) obradi tzv. funkcionalnih riječi, i) enciklopedijskoj informaciji, j) slangu i drugim žargonima, k) tehničkom i strukovnim vokabularima, l) _____?

Odgovori:

- a) izgovoru 1%
- b) prijevodnim ekvivalentima 45%
- c) podacima o gramatičkim posebnostima riječi 20%
- d) sintaktičkom ponašanju riječi i njezinim kolokacijama 39%
- e) značenjskim posebnostima i ograničenjima riječi 37%
- f) kulturno–civilizacijskim posebnostima značenja 35%

- g) frazeologiji i idiomima 55%
- h) obradi tzv. funkcionalnih riječi 4%
- i) enciklopedijskoj informaciji 0%
- j) slangu i drugim žargonima 49%
- k) tehničkom i strukovnim vokabularima 20%
- l) *samo u odgovoru u vezi s latinskim jezikom: izvori/potvrde.*

Pitanje br. 18:

Smatrate li da u **općim** dvojezičnim rječnicima **s hrvatskoga na strani jezik** treba veću pozornost posvetiti:

- a) izgovoru, b) prijevodnim ekvivalentima, c) podacima o gramatičkim posebnostima riječi, d) sintaktičkom ponašanju riječi i njezinim kolokacijama, e) značenjskim posebnostima i ograničenjima riječi, f) kulturno–civilizacijskim posebnostima značenja, g) frazeologiji i idiomima, h) obradi tzv. funkcionalnih riječi, i) enciklopedijskoj informaciji, j) slangu i drugim žargonima, k) tehničkom i strukovnim vokabularima, l) _____?

Odgovori:

- a) izgovoru 4%
- b) prijevodnim ekvivalentima 63%
- c) podacima o gramatičkim posebnostima riječi 22%
- d) sintaktičkom ponašanju riječi i njezinim kolokacijama 45%
- e) značenjskim posebnostima i ograničenjima riječi 34%
- f) kulturno–civilizacijskim posebnostima značenja 26%
- g) frazeologiji i idiomima 55%
- h) enciklopedijskoj informaciji 4%
- i) obradi tzv. funkcionalnih riječi 1%
- j) slangu i drugim žargonima 24%
- k) tehničkom i strukovnim vokabularima 14%
- l) *ništa nije dopisano kao dopunski odgovor, osim u jednom slučaju »svemu«.*

Komentar:

Odgovori na 17. i 18. pitanje i sami su dovoljno rječiti i ne treba im posebna komentara. Visok postotak u odgovoru b) najpredvidljiviji je podatak, osobito kad je riječ o rječnicima za proizvodnju na stranom jeziku. Skrenut ćemo pozornost, ipak, na vrlo visok postotak odgovora g) u 18. pitanju, koji upućuje na to da veću pozornost valja posvetiti frazeologiji i idiomima, tradicionalno nešto zapostavljenijem leksičkom aspektu u ovom tipu rječnika (s materinskim jezikom kao izvornim), premda bez valjana opravdanja. Ista se primjedba, možda još i u većoj mjeri, odnosi na visok postotak odgovora d) u 18. pitanju, koji se možda djelomice može objasniti i činjenicom da, osim što ovaj tip podatka drže važnim u leksikografskom kontekstu, mnogi ispitanici imaju na umu i to da se zbog nedostatka primjerenijih, većinom hrvatsko–stranih rječnika (u obratnoj, tzv. pasivnoj funkciji) služe i izvorni govornici ciljnoga, nama stranoga jezika.

Pitanje br. 19:

Smatrate li da u dvojezičnim rječnicima treba obrađivati:

- a) osobna i zemljopisna imena
- b) razne kratice
- c) vulgarne i tabu riječi?

Odgovori:

- a) osobna i zemljopisna imena 75%
- b) razne kratice 77%
- c) vulgarne i tabu riječi 54%
- d) bez odgovora 9%

Komentar: I u gornjim odgovorima iznenađuje vrlo visok postotak odgovora a) što ponovo upućuje na izrazitu sklonost korisnika prema tradicionalno nerječničkom, enciklopedijskom tipu podatka, koji se, ukoliko se uopće uvrštavao u rječnike, donedavna uobičajenije donosio u izdvojenim dodacima.

Odnos prema onomastičkim podacima često odražava i leksikografsku tradiciju pojedine sredine. U načelu su ipak uobičajeniji u jednojezičnim rječnicima.

Pitanje br. 20:

Smatrate li da su u dvojezičnim rječnicima potrebne ilustracije (crteži, fotografije, grafikoni) i sl.?

Odgovori:

- da 58%
- ne 41%

Komentar: Zanimljivo je da i neki ispitanici koji ne iskazuju eksplicitnu sklonost uvrštavanju navedenih ostentativnih sredstava, dopisuju primjedbu da ona mogu biti korisna.

Pitanje br. 21:

Što smatrate najvećim nedostatkom dvojezičnih rječnika (s hrvatskim jezikom kao polaznim ili ciljnim) za svoje područje?

Odgovori:

- a) bez odgovora 39%
- Ostale odgovore navodimo prema učestalosti, pri čemu se odgovori od f) nadalje javljaju u jednom ili dva slučaja, pa ih navodimo veći broj jer se neki od njih, premda upućuju na istu leksikografsku kategoriju, samo djelomice podudaraju:*
- b) zastario i nepotpun i nedostatan (»štur«) izbor natuknica
- c) nedostatan broj prijevodnih ekvivalenata i njihova nedovoljna izdiferenciranost
- d) nedostatan broj fraza i idioma

- e) nedostatan broj kolokacija i informacija o kontekstualnoj upotrebi
- f) nedovoljna opširnost
- g) nedovoljna obrada
- h) nedostatno objašnjenje značenjskih posebnosti riječi
- i) nedoradenost lijeve (hrvatske) strane
- j) premalo gramatičkih podataka s obje strane
- k) nedostatan sintaktički opis
- l) nedostatak konteksta
- m) konkretni primjeri
- n) »u prijevodima izbaciti srpske termine«
- o) nedovoljno uzimanje u obzir b, d, e, f, g, k (iz pitanja 17. i 18.)
- p) nedostatan broj kolokvijalizama (govoreni jezik)
- r) zastarjelost hrvatske strane
- s) ne registriraju se suvremene jezične promjene
- t) nedostatak crteža
- u) nedovoljan opseg rječnika
- v) nedostatak strukovnih rječnika (npr. za područje medicine)
- z) nedovoljan broj rječnika

Pitanje br. 22:

Što smatrate najhitnijom leksikografskom potrebom za svoje područje?

- a) bez odgovora 36%,
a ostale odgovore navodimo prema relativnoj učestalosti:
- b) hrvatsko–engleski rječnik
- c) hrvatsko–strane rječnike (osobito hrvatsko–francuski, hrvatsko–španjolski)
- d) jednojezični hrvatski rječnik
- e) strukovne rječnike
- f) hrvatski rječnik sinonima
- g) ortoepski rječnik
- h) revizija postojećih dvojezičnih rječnika
- i) više slikovnih rječnika
- j) veliki grčko–hrvatski rječnik
- k) iscrpan hrvatsko–grčki rječnik
- g) rječnik grčkog i latinskog slanga i psovki

Komentar: Većina odgovora na posljednje pitanje svojevrsni je rezime prethodnih odgovora. Budući da više ispitanika ovdje navodi strukovne rječnike ne precizirajući (osim u jednom slučaju kad se izrijekom spominje medicinski rječnik) ni tip rječnika ni struku, pretpostaviti je da je u načelu riječ o dvojezičnim rječnicima različitih struka.

Valja ipak posebno naglasiti da oko 29%, tj. više od 50% ispitanika za engleski jezik navodi hrvatsko–engleski rječnik kao svoju primarnu potrebu, inzistirajući pritom na »dovršenju Bujasova rječnika«.

Zaključak

Rezultati su istraživanja transparentni i vjerujemo da im ne treba dodatna tumačenja. U komentarima uz pitanja skreće se pozornost na one nalaze koji se bitnije razilaze od mogućih očekivanja upućenih stručnjaka.

Rezimirat ćemo općenitije zaključke što se mogu nedvojbeno izvesti iz rezultata provedena istraživanja:

Većina se ispitanika pretežno služi jednojezičnim rječnicima, čak i pri djelatnostima kojima su primjereniji dvojezični rječnici. To se u većini slučajeva daje objasniti nedostatkom odgovarajućih dvojezičnih rječnika.

Premda su naglašeno zadovoljniji jednojezičnim rječnicima koji im stoje na raspolaganju, ispitanici se i dalje služe dvojezičnim rječnicima i pri ocjeni njihove djelotvornosti vrlo su precizno upozorili na njihove slabosti.

Vrlo je jasno istaknuta potreba korisnika za konkretnim dvojezičnim priručnicima određenih jezičnih parova (osobito s hrvatskim jezikom kao izvornim/polaznim), a izrazito su eksplicitni, da ne kažemo alarmantni, signali relevantni za jednojezičnu hrvatsku leksikografiju, premda to nije bio izravni predmet ispitivanja, te hrvatsko–englesku rječničku ponudu.

Ispitivanje je, nadalje, posvjedočilo visoku razinu kritičkoga razmišljanja korisnika i njihove leksikografske kulture.

Od pojedinačnih opservacija važnim se čini i ovdje istaknuti vrlo visoko mjesto koje su ispitanici dodijelili nužnosti reprezentativnije obradbe kolokacija, fraza i idioma te, manje očekivano, osobitostima sintaktičkoga ponašanja riječi. Takvi zahtjevi, dakako, nadilaze granice tradicionalnoga leksičkoga opisa, ali u novije vrijeme na sve šira vrata u obličju različitog, metodološki ne uvijek najsretnije i najspretnije riješenog instrumentarija, ulazi u leksikografije suvremenih jezika.

Intrigira i vrlo visok postotak odgovora koji zagovara potpunija i primjerenija objašnjenja kulturno/civilizacijski uvjetovanih posebnosti značenja, što se tradicionalno smatra manje rječničkom, a više enciklopedijskom kategorijom. Takav se stav, istina, sve učestalije revidira, bilo posredstvom konkretnih postupaka leksikografskoga opisa⁶, bilo specijaliziranim tipom leksikografskih priručnika.

Valja na kraju napomenuti da među stručnjacima ne postoji slaganje o tome koliko je upitnik ovakve vrste pouzdan kao sredstvo sociolingvističkoga istraživanja stavova i navika korisnika rječnika jer u njima ispitanik sam ocjenjuje svoje ponašanje i mišljenja, pri čemu ih može relativizirati.

Stoga u novije vrijeme neki istraživači predlažu drukčije ili kombinirane tehnike (npr. dodatnim vježbama u okviru upitnika ispitanika suočiti s konkretnim rječničkim materijalom), testove, intervjue itd., kako bi simulirana situacija kojoj je ispitanik izložen što vjernije odgovarala pravim uvjetima korištenja referentne literature (Atkins, 1990). Istraživanja koja nam predstoje, želi-

6 U tom je području, ne samo u okvirima naše dvojezične leksikografije, Željko Bujas zaslužan za vrijedne metodološke inovacije.

mo li doista steći cjelovit uvid u potrebe naših korisnika, morat će uzeti u obzir postojeća iskustva i ciljano ih primjenjivati.

Kao, u neku ruku pionirski rad u našim prilikama, ovo je istraživanje, skromnijih pretenzija, no polazeći od osobna iskustva, usuđujemo se nadati da je objektivizacijom razmatrane problematike učinilo korak dalje od pukog potvrđivanja intuitivnih pretpostavki.

Literatura

- Atkins, B. T. and Knowles, F. E. (1990) Interim report on the EURALEX AILA research project into dictionary use, in Magay and Zigany (eds.) *BudaLEX' 88: Proceedings of the Third EURALEX Congress*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 381–392.
- Béjoint, Henri (1981) The foreign student's use of monolingual English dictionaries: a study of language needs and reference skills, *Applied Linguistics* 2 (3), 207–222.
- Hartmann, R. R. K. (1989) »Sociology of the Dictionary User«, *Dictionaries, An International Encyclopedia of Lexicography*, Walter de Gruyter, Berlin, New York, 102–111
- Householder, F. W. and Saporta, S. (eds.) (1962): *Problems in Lexicography*, Bloomington, Indiana University Press.
- Quirk, Randolph (1973) The Social impact of dictionaries in the UK, R. I. McDavid/A. R. Duckert (eds.) *Lexicography in English*. New York (Annals of the New York Academy of Sciences 211), 76–83
- Quirk, Randolph (1974) The Image of the Dictionary, *The Linguist and the English Language*, London, Edward Arnold, 148–163.
- Tomaszczyk, Jerzy (1979) Dictionaries: Users and Uses, *Glottodidactica, An International Journal of Applied Linguistics*, vol XII, Poznań

Contemporary Croatian Bilingual Lexicography in Users' Perspective

(Preliminary research)

The knowledge about real needs of particular dictionary users should be established on factual evidence based on empirical research taking into account the user perspective. Since no such study of users' needs and expectations, as well as the ways in which they use dictionaries, which can efficiently pinpoint the potential weaknesses of the national lexicographic production, has been undertaken in the context of Croatian lexicography, a limited questionnaire survey has been carried out by the author among one hundred dictionary users: university and high school teachers and university students of various languages. The article puts forward and discusses the results of this survey which is hoped to be the first step towards a more objective and valid assessment of users' needs in Croatia.